

TRADYCJA, RELIGIA, PRESJA SPOŁECZNA I FANATYZM – EWOLUCJA PERCEPCJI ZBRODNI I KARY W JAPONII

Japonia jest jednym z krajów o najniższym wskaźniku przestępczości. Twierdzenie takie można wysnuć na podstawie analizy parametrów przestępczości w wybranych krajach¹, jak i indeksów bezpieczeństwa. W klasyfikacji 146 państw Japonia zajmuje dziewiąte miejsce na świecie, biorąc pod uwagę zarówno czynnik przestępczości, jak i czynnik bezpieczeństwa². Przekonanie o tym, że Japonia jest krajem relatywnie bezpiecznym, panuje nie tylko w samej Japonii, ale i za granicą. W rankingu najbezpieczniejszych krajów świata Japonia ze wskaźnikiem Globalnego Indeksu Pokoju (GPI) 1,336 zajmuje dziewiąte miejsce (Islandia ze wskaźnikiem 1,244 pierwsze)³. Wskaźnik GPI uwzględnia m.in. poziom nieufności, niestabilność polityczną, potencjalne akty terrorystyczne i liczbę zabójstw.

Niski poziom przestępczości w krajach takich jak Japonia i Szwajcaria przypisuje się skutecznemu egzekwowaniu prawa i wymierzaniu wyroków, a w niektórych przypadkach restrykcyjnym przepisom dotyczącym posiadania broni. W powszechnym odczuciu dochodzi tam rzadziej do łamania prawa niż na Zachodzie, a kary są surowsze. W Japonii istnieje też specyficzne podejście do przestępstwa i kary. Z obserwacji wynika, że choć oficjalne dane pokazują, że w Japonii dochodzi do mniejszej liczby przestępstw, to wiele wykroczeń w ogóle nie jest zgłaszanych (np. przemoc

DOI: 10.4467/23538724GS.24.020.21049

* ORCID: 0009-0006-1814-6800

¹ Wskaźnik przestępczości (Crime Index) w wybranych krajach w 2024 r.: Wenezuela 82,10 (najwyższy, czyli najgorszy wskaźnik); Papua Nowa Gwinea 80,40; Afryka Południowa 75,50; Syria 69,10; USA 49,20; Polska 29,20; Finlandia 26,50; Szwajcaria 24,90; Japonia 22,90; Tajwan 16,10; Andora 14,10; Liechtenstein 2,27; Tuvalu 1,62 (najniższy, czyli najlepszy wskaźnik); Crime Rate by Country 2024, <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/crime-rate-by-country> (dostęp: 6.03.2024).

² Wg Numbeo indeks przestępczości (Crime Index) w Japonii wynosi 22,7, a indeks bezpieczeństwa (Safety Index) 77,3; Crime Index by Country 2024 Mid-Year, https://www.numbeo.com/crime/rankings_by_country.jsp (dostęp: 22.08.2024).

³ Safest Countries in the World 2024, <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/safest-countries-in-the-world> (dostęp: 22.08.2024).

domowa czy nękanie), a niektóre do niedawna nie były lub nie są nawet uznawane za przestępstwa (np. zakaz posiadania pornografii dziecięcej został wprowadzony dopiero w 2014 r.⁴). Japończycy wolą rozwiązywać swoje problemy polubownie, korzystając często z mediatorów. Przewinienie czy niesława wiąże się z utratą twarzy, czego Japończycy unikają ze względu na silne poczucie wstydu⁵. Przy wymierzaniu kary sąd uwzględnia przeprosiny, które świadczą o poczuciu odpowiedzialności za przewinienie. Analizując źródła, można założyć, że na relatywnie mniejszą liczbę odnotowanych przestępstw, mimo uzyskania przez Japonię statusu kraju wysoko rozwiniętego, wpływają czynniki społeczne (dobrze zorganizowane społeczeństwo kolektywne, skupiające się w zamkniętych kręgach kierujących się sztywnymi regułami i podobnymi wartościami), kulturowe (kultura grupowo zorientowana, kolektywna), a także wpływ religii i systemów filozoficznych – *shintō*, buddyzmu i konfucjanizmu⁶. W dużym stopniu wykształciły one skrajnie odmienną od amerykańskiej tzw. „kulturę wstydu”⁷, a także model podporządkowania jednostki kolektywowi oraz posłuszeństwa wobec rozbudowanej sieci relacji wertykalnych. W wydanej w 1946 r. książce *Chryzantema i miecz. Wzory kultury japońskiej* amerykańska antropolog Ruth Benedict opisała japońską kulturę jako „kulturę wstydu”, przeciwstawiając ją „kulturze winy” Stanów Zjednoczonych. Napisała, że Japończycy są z jednej strony wrażliwi na oczekiwania i krytykę innych, a ich życie społeczne jest ściśle związane z ideami honoru i poczucia obowiązku. Z drugiej strony kultura jest zjawiskiem dynamicznym i, jak wskazują niektóre badania, obecnie w Japonii stała się bardziej indywidualistyczna⁸.

Spółeczeństwo japońskie, pomimo wpływów zewnętrznych i dzięki kontrolowanemu napływowi obcokrajowców – ograniczonemu i sprzyjającemu utrzymaniu jednorodności społecznej, jest w dalszym ciągu w dużej mierze hermetyczne i przywiązane do tradycji. Wykształciło się w nim specyficzne podejście do wdrażania zmian. W Japonii przemiany świadomości społecznej powodujące ewolucję w przepisach prawnych powstają zazwyczaj na skutek głośnych wydarzeń społecznych i przestępstw, a także odkrywania w związku z nimi luk prawnych. Kultura masowa, np. filmy (*Kōkō kyōshi*) lub seriale telewizyjne (*Ningen shikkaku – tatoeba*

⁴ *Crime and justice in contemporary Japan*, eds. J. Liu, S. Miyazawa, Springer, Switzerland 2018, s. 303.

⁵ R. Benedict, *Chryzantema i miecz. Wzory kultury japońskiej*, przeł. i przedm. opatrzyła E. Klekot, PIW, Warszawa 1999, s. 128. Książka powstała w czasie drugiej wojny światowej na zamówienie Biura Informacji Wojennej Stanów Zjednoczonych na podstawie wywiadów z japońskimi jeńcami wojennymi i Amerykanami pochodzenia japońskiego. Została opublikowana w 1946 r. po atomowej klęsce Japonii i stanowi duży wkład do antropologii kulturowej.

⁶ D. Leonardsen, *Crime in Japan. Paradise lost?*, Palgrave Macmillan, Basingstoke 2010, s. 3.

⁷ R. Benedict, *Chryzantema i miecz...*, s. 128.

⁸ M. Fukushima, S.F. Sharp, E. Kobayashi, *Bond to society, collectivism, and conformity: a comparative study of Japanese and American college students*, „Deviant Behavior” 2009, vol. 30, issue 5, s. 434–466.

⁹ *Kōkō kyōshi* (jap. Nauczyciel licealny) – film z 1993 r. wg scenariusza Shinjiego Nojimy porusza kontrowersyjne tematy, np. gwałtu oraz relacji seksualnych pomiędzy nauczycielem i uczniem.

*boku ga shindara*¹⁰), zazwyczaj odgrywała w Japonii ważną i pozytywną rolę w uświadamianiu i nagłaśnianiu określonych zjawisk związanych z przestępczością, takich jak np. przemoc fizyczna wobec nieletnich, zwłaszcza w szkole *taibatsu*, gwałty na nieletnich *jidō gyakutai* i nękanie *ijime*. Scenarzysta Shinji Nojima (ur. 1963) jest autorem trzech znanych seriali telewizji TBS poruszających tematy kontrowersyjne dotyczące młodzieży na progu karalności sądowej – wymienionych wcześniej *Kokō kyōshi* i *Ningen shikkaku – tatoeba boku ga shindara* oraz serialu *Miseinen*¹¹, które nazywane są „Trylogią TBS Nojimy”. W porównaniu do lat 90. XX w. w latach 2000–2005 liczba przestępstw w Japonii wzrosła¹², chociaż od 2004 r. maleje liczba wykroczeń osób młodocianych¹³. W odniesieniu do wszystkich wykroczeń od 2005 r. widać tendencję malejącą¹⁴. W 2000 r. zaostrzono kary, zmieniono granicę wieku, pojawiła się częściowa kryminalizacja i zaostrzenie dotychczasowych kar dla nieletnich przestępców¹⁵. Japonia nie jest wolna od przestępstw, ale prewencja, jaką jest choćby organizacja podstawowych posterunków policji (*kōban*) współpracujących z mieszkańcami, w pewnym stopniu minimalizuje ich liczbę¹⁶. Dwuznaczność związana z podejściem do przestępczości w Japonii odzwierciedla także charakterystykę społeczeństwa i dualizm w stosunkach międzyludzkich¹⁷.

Niniejszy artykuł dotyczy zarówno pewnych mitów, jak i specyfiki Japończyków w odniesieniu do popełniania przestępstw, wymierzania kar na tle zachodzących zmian. Szczególnie poruszono kwestię zbrodni. Termin ten kiedyś odnoszono do najcięższych wykroczeń związanych z umyślnym pozbawieniem życia (np. zabójstwem), a obecnie obejmuje on zazwyczaj szereg ciężkich przestępstw, które nie zawsze oznaczają bezpośrednie pozbawienie życia (np. sprzedaż narkotyków, handel ludźmi, kradzież)¹⁸. W odniesieniu do prawa japońskiego termin „zbrodnia” ma również szersze znaczenie wykraczające poza zabójstwo czy morderstwo. Używane

¹⁰ *Ningen shikkaku – tatoeba boku ga shindara* (jap. Zatrącenie – co się stanie, jeśli umrę) – serial z 1994 r. również wg scenariusza Shinjego Nojimy porusza tematykę nękania, przemocy fizycznej wobec uczniów oraz samobójstwa.

¹¹ *Miseinen* (jap. Nieletni) – film z 1995 r. wg scenariusza Shinjego Nojimy porusza różne formy przemocy oraz problemy dotyczące młodzieży.

¹² *Japanese Government Paper Shows 7.5% Crime Decrease in 2021*, <https://www.nippon.com/en/japan-data/h01539/> (dostęp: 22.08.2024).

¹³ *Crime and justice...*, s. 16.

¹⁴ *Japanese Government Paper...*

¹⁵ D. Leonardsen, *Crime in Japan...*, s. 128.

¹⁶ L. Bui, D.P. Farrington, *Crime in Japan – a psychological perspective*, Palgrave Macmillan, Cham, Switzerland 2019, s. 24.

¹⁷ Na przykład *uchi to soto* (jap.) – w środku i na zewnątrz, oznacza wyraźne rozdzielanie relacji z najbliższymi w domu oraz poza nim, np. w miejscu pracy; *giri* (jap.) – poczucie obowiązku kontrastujące z *ninjō* (jap.) – ludzkie emocje.

¹⁸ *Zbrodnia*, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Zbrodnia> (dostęp: 25.08.2024).

jest na przykład w kontekście fałszerstwa, porwania czy rozboju¹⁹. Wieloznaczność słów kluczowych, jakimi są „zbrodnia” i „kara”, nawiązuje do konsekwencji przestępstw, które mają wpływ nie tylko na jednostkę, ale i na społeczeństwo, czemu poświęcona jest jedna z najsłynniejszych książek Fiodora Dostojewskiego²⁰.

W pierwszej części artykułu dotyczącej ewolucji zbrodni i kary w Japonii przedstawiono zmiany dotyczące zjawiska popełniania zbrodni i wymierzania kary w Japonii począwszy od okresu Edo (1603–1868) do współczesności. Druga część, będąca kontynuacją tematu, poświęcona została czynnikom wpływającym na popełnianie zbrodni i wymierzanie kary oraz ich percepcji społecznej. W podsumowaniu – odpowiadając na pytanie, czy Japonia jest krajem bez przestępstw – zwrócono uwagę na istniejące dwuznaczności, kontrasty i pewne zawołowanie systemu wymiaru sprawiedliwości, w którym do niedawna nawet kara śmierci otoczona była tajemnicą.

Ewolucja zbrodni, kary i jej percepcji pobudzana była czynnikami zewnętrznymi, ale w dużej mierze odzwierciedlała także japońską kulturę. Do lat 90. XX w. Japonia była postrzegana jako „no crime society”. Następujące kryzysy gospodarcze, pogarszająca się sytuacja ekonomiczna oraz niepewność zatrudnienia²¹ spowodowały pojawienie się negatywnych zjawisk społecznych, takich jak rozpad tradycyjnej rodziny, *hikikomori*²² czy właśnie wzrost przestępczości²³. Na współczesne podejście do „zbrodni” i „kary” miała wpływ droga, jaką Japonia przeszła od czasów siogunatu (*bakufu*), czyli kraju rządzonego przez władców absolutnych i dowódców – siogunów²⁴, do okresu modernizacji w XIX w., kiedy system karny został na wzór zachodni unowocześniony i stworzono podstawy współczesnego kodeksu karnego²⁵.

¹⁹ Zob. Penal Code (Act No. 45 of 24 April 1907), <https://www.japaneselawtranslation.go.jp/en/laws/view/3581/en> (dostęp: 25.08.2024); wersja w języku japońskim: 刑法 (明治四十年法律第四十五号) (明治四十年法律第四十五号), https://www.cas.go.jp/jp/seisaku/hourei/data/PC_2.pdf (dostęp: 3.03.2024)

²⁰ F. Dostojewski, *Zbrodnia i kara*, tłum. Cz. Jastrzębiec-Kozłowski, Świat Książki, Warszawa 2024.

²¹ P. Matanle, *Beyond lifetime employment: Re-fabricating Japan's employment Culture* [w:] *Perspectives on work, employment and society in Japan*, eds. P. Matanle, W. Lunsing, Palgrave Macmillan, Basingstoke 2006, s. 58–78, https://eprints.whiterose.ac.uk/43587/1/MatanlePWESCJ2006_Deposit.pdf (dostęp: 1.03.2024). Na skutek recesji w latach 2000. niektóre firmy zrezygnowały z tradycyjnej praktyki opartej na konfucjańskiej doktrynie lojalności gwarantującej zatrudnienie na cały okres aktywności zawodowej (*shushin koyō*).

²² *Hikikomori* (jap.) – społeczne wycofanie przejawiające się niewychodzeniem na zewnątrz, ograniczenie się do przebywania w zamkniętej przestrzeni, domu, pokoju.

²³ D. Leonardsen, *Crime in Japan...*, s. 66.

²⁴ Siogun (lub shogun, jap. *shōgun*) – wódz, zwierzchnik sił zbrojnych. Słowo to szczególnie odnosiło się do tytułu wojskowych władców Japonii.

²⁵ D.V. Botsman, *Punishment and power in the making of modern Japan*, Princeton University Press, Princeton 2005, s. 166.

Przestępstwa i kary wymierzane w przeszłości w okresie Edo

Japonia przeszła dość długą drogę od surowych i prymitywnych kar stosowanych w okresie Sengoku²⁶ poprzez lepiej zorganizowany system w okresie Edo²⁷, do bardziej cywilizowanego w sensie wymiaru kar oraz prewencji w okresie Meiji²⁸, aż do współczesności. Popularne przestępstwa i wczesne metody kar kontrastujące z późniejszym, bardziej nowoczesnym systemem penitencjarnym naśladującym modele zachodnie można obejrzyć w ilustrowanym przewodniku pt. *Tokugawa bakufu keiri zūfu* (徳川幕府刑事図譜, Ilustrowany przewodnik kar siogunatu Tokugawy) z 1893 r.²⁹ Barbarzyńskie metody tortur i egzekucji stosowane w okresie Sengoku, takie jak wbijanie na pal, gotowanie żywcem, ścinanie głów piłą, obcinanie różnych części ciała itp., których szczyt przypadł na XVI w., wynikały z wojen o władzę pomiędzy poszczególnymi generalami i potrzeby utrzymania w ryzach wszystkich podwładnych. W okresie Edo wykształciły się praktyki punitywne, które choć były bardzo surowe, cechowało jednocześnie zróżnicowane podejście. Kary w stosunku do przestępców, szczególnie wrogów, służyły utrzymaniu władzy sioguna. Esej pod tytułem *Kasshijama* (甲子夜話, Opowiadania w Noc Kinoene)³⁰ napisany przez Seizana Maturę (1760–1841) przedstawia niejednakowe podejście do wrogów charakteryzujące trzech „Wielkich Zjednoczycieli” – *saneiketsu*³¹:

²⁶ Okres Sengoku (1467–1615; *Sengoku jidai*, „Okres Walczących Królestw”) to okres wojen domowych w XVI i XVII w. w Japonii, który w znacznym stopniu pokrywa się z okresem Muromachi (1336–1573). Wojny doprowadziły do konsolidacji władzy centralnej sioguna. Odę Nobunage, Toyotomi Hideosiego oraz Tokugawę Iyeasu uważa się za trzech głównych „Wielkich Zjednoczycieli”.

²⁷ Okres Edo (1603–1868; *Edo jidai*, zwany też okresem Tokugawa), to okres przypadający na lata panowania siogunatu Tokugawa. W 1603 r. siogunem został Tokugawa Ieyasu. Okres Edo cechował się polityką izolacyjną, wzrostem gospodarczym, ścisłym porządkiem społecznym oraz rozwojem kultury i sztuki.

²⁸ Okres Meiji (1868–1912; *Meiji-jidai*, Meiji Restoration) to czas wielkich przemian politycznych, społecznych i gospodarczych po otwarciu się Japonii, przypadający na lata panowania cesarza Mutsuhito. Restauracja (lub rewolucja) Meiji przyniosła początek modernizacji Japonii.

²⁹ D.V. Botsman, *Punishment and power...*, s. 1.

³⁰ S. Matura, *Kasshijama* [『甲子夜話』], t. 4, Heibonsha Biblioteka Wschodnia, Tokio 1978. *Kasshijama* (かつしやわ) – tytuł obszernego zbioru esejów o tematyce politycznej, społecznej i historycznej z okresu od 1821 do 1841 r., którego autorem jest Seizan Matura, emerytowany pan feudalny *daimyō* z Hirado. Treść obejmuje m.in. także znany anonimowy poemat pt. *Co zrobi trzech niebiańskich władców* (Oda Nobunaga, Toyotomi Hideoshi i Tokugawa Ieyasu) *skowronkowi* (Hototogisu), który nie płacze.

³¹ Trzej „Wielcy Zjednoczyciele” (*Saneiketsu*, 三英傑, dosł. „Trzej Bohaterowie”) to trzech generalowie, którzy zakończyli wojnę domową Walczących Królestw, trwającą w okresie Sengoku w XV i XVI w. Oda Nobunaga (1534–1582), jego general i wasal Toyotomi Hideyoshi (1537–1598), który kontynuował jego dzieło, oraz ich lojalny sojusznik Ieyasu Tokugawa (1543–1616)

Jeśli nie ćwierkasz, to cię zabiję Hototogisu (Nobunaga)
Jeśli nie ćwierkasz, to sprawię, że zaczniesz ćwierkać Hototogisu (Hideyoshi)
Jeśli nie zaćwierkasz, to poczekam, aż zaćwierkasz Hototogisu (Ieyasu)³².

Koncepcja zjednoczenia Japonii opierała się na cierpliwości, którą uznano za najważniejszą cnotę. *Hototogisu* w tym utworze to metafora wroga, przeszkadzającego w zdobyciu władzy, lub przeciwnika, którego pragnie się mieć pod swoją kontrolą. Shingo Itō z uniwersytetu Gakushuin zauważa, że zbiór *Kasshiyawa* stał się cennym źródłem folklorystycznym i historycznym³³. Starszym utworem opisującym w podobnym kontekście trzech „Wielkich Zjednoczycieli” i ich stosunek do poddanych jest *Mimibukuro* (耳囊, Zatyčka do ucha) autorstwa Moriyasu Negishi³⁴. W tym zapewniającym wgląd w historię spisie opowieści Ieyasu jest przedstawiany jako wytrzymały, Nobunaga jako brutalny, a Hideyoshi jako ambitny. Brutalność *saneiketsu* powodowała, że pisano o nich w formie przestrogi.

W 1603 r. Ieyasu Tokugawa przeniósł z Kioto urzędy siogunatu do Edo³⁵, które było centralnym ośrodkiem jego urzędowania. W okresie Edo kary ulegały stopniowej ewolucji – stawały się mniej krwawe (choć w rozumieniu współczesnym nadal brutalne) oraz standardowe w określonych przypadkach. Jednak scentralizowane prawo feudalne inaczej traktowało arystokrację z dworu cesarskiego, odrębne przepisy obejmowały panów feudalnych, samurajów oraz ludzi z gminu³⁶. Mimo że panowie feudalni *daimyō* byli relatywnie niezależni, nie odnosiło się to do wymierzania kary. Oprócz łagodzenia i standaryzacji kar okres Tokugawa charakteryzował się także stałą systematyzacją ich stosowania. Obowiązywały takie kary, jakie były stosowane w stolicy Edo, które stały się w 1697 r. ogólnokrajowym standardem³⁷. Pierwszym swego rodzaju kodeksem prawnym stała się lista przestępstw i odpowiednich

zjednoczyli w okresie Edo (1603–1868) państwo japońskie, w którym władzę sprawowali sioguni z rodu Tokugawa.

³² (jap.) 『鳴かぬなら 殺してしまえ ホトトギス (信長)』

鳴かぬなら 鳴かせてみよう ホトトギス (秀吉)

鳴かぬなら 鳴くまで待とう ホトトギス (家康)』

³³ 学習院大学学術成果リポジトリ (信長、秀吉、家康が詠んだというほととぎすの句の出典を確認したい。「みみぶくろ」とテレビ番組で放送し... | レファレンス協同データベース(dostęp: 12.09.2024).

³⁴ M. Negishi, *Mimibukuro* [『耳囊』], t. 8, Heibonsha Biblioteka Wschodnia, Tokio 2016, s. 208.

³⁵ Dawna nazwa obecnej stolicy Japonii – Tokio. Edo było siedzibą siogunów z rodu Tokugawa i faktyczną stolicą kraju w okresie Edo (1603–1868). W roku 1868, pierwszym roku restauracji Meiji, cesarz przeniósł swoją siedzibę z Kioto do Edo. Ogłosił zmianę nazwy miasta na Tokio (*Tōkyō* – „Wschodnia stolica”).

³⁶ J. Hendry, *Japończycy, kultura i społeczeństwo*, tłum. T. Tesznar, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013, s. 298.

³⁷ D.V. Botsman, *Punishment and power...*, s. 15.

dla nich kar zawarta w Hyakkajō (御定書百箇條, Osadamegaki Hyakkajō), czyli tzw. Kodeksie Stu Artykułów z 1742 r.³⁸ Kary cielesne w tym okresie przypominały swoją surowością te spotykane także na Zachodzie, chociaż w Japonii aż do połowy XIX w. nadal występowały okrutne formy ukrzyżowania, które były m.in. stosowane w bezwzględnej kampanii mającej na celu tłumienie chrześcijaństwa, szczególnie w latach 1614–1616³⁹. Funkcjonowały one na podbudowie filozofii konfucjańskiej i miały za zadanie nauczyć obywateli moralności. Podobnie jak w Europie egzekucje traktowane były jak okrutne widowiska, podczas których społeczeństwo miało okazję wyrażenia aprobaty dla zastosowanej kary. Dopiero później, począwszy od lat 20. XVII w., *bakufu* zabraniał uczestnictwa w egzekucjach⁴⁰.

Najważniejsze cechy tego systemu to prezentowanie czytelnych znaków obowiązującego porządku prawnego, ukazywanie ciał czy obciętych głów skazanych w miejscach publicznych (*gokumon*) oraz czynienie z nich atrakcji, stopniowe przesuwanie miejsc egzekucji jako nieczystych na obrzeża miast i drogi podmiejskie, parady egzekucyjne (*biki mamashi*), ujawnianie nazwiska skazanego i oznaczanie miejsc zamieszkania przestępców. W okresie Edo zbrodniarze byli znakowani tatuażami w celu ich identyfikacji. Choć praktyka ta została zakazana w okresie Meiji, tatuaż już zawsze kojarzony był z przestępstwem. Więzienia służyły głównie do wykonywania wyroków, a jedynie w szczególnych wypadkach zasądzano kary pozbawienia wolności⁴¹. Relatywnie łagodne było podejście do karania dzieci, gdyż poniżej 14 roku życia nie podlegały one karze⁴².

Mimo że następowało przejście od otwartych egzekucji do zamkniętych, to w niektórych wypadkach nadal publicznie wykonywano wyroki śmierci (np. na moście Nihonbashi). Ciała skazanych poprzez ukrzyżowanie czy spalenie żywcem często wystawione były na widok publiczny. Miały one spełniać rolę informacyjną (i przestrogi), jak na przykład tzw. *keōsatsu* („wysokie znaki”), które *bakufu* umieszczał w przestrzeni publicznej, powiadamiając o obowiązującym prawie. Obcięte głowy były umieszczane nad wejściem do więzień, na szlakach komunikacyjnych, np. Tōkaidō⁴³,

³⁸ *Ibidem*, s. 16.

³⁹ *They came to Japan: an anthology of European reports on Japan 1543–1640*, ed. M. Cooper, University of California Press, Berkeley 1965, s. 151–168. Chrześcijaństwo dotarło do Japonii w 1549 r. Edykt o wygnaniu misjonarzy i usunięciu chrześcijaństwa został wydany w 1587 r. przez Toyotomi Hideoshi, wówczas rozpoczęły się prześladowania chrześcijan, które nasiliły się w czasie panowania siogunów Tokugawy Ieasu (rządził od 1603 do 1605 r.) oraz jego syna Tokugawy Hidetaka (rządził od 1605 do 1623 r.).

⁴⁰ D.V. Botsman, *Punishment and power...*, s. 18.

⁴¹ *Ibidem*, s. 28.

⁴² *Ibidem*, s. 45.

⁴³ E. Kaempher, *Kaempher's Japan: Tokugawa culture observed*, University of Hawai'i Press, Honolulu 1999, s. 348.

czy w miejscach egzekucji⁴⁴. Jedną z form egzekucji były także rytualne samobójstwa samurajów, którzy powodując się wstydem, „uciekali”, popełniając *seppuku*.

Przestępstwa w okresie Tokugawa obejmowały głównie kradzieże, napady, morderstwa i podpalenia. System kar miał przede wszystkim chronić społeczeństwo. Kary zależały od rodzaju przestępstwa i jego stopnia (np. kara za morderstwo i kradzież była wyższa niż za samo morderstwo) oraz od rodzaju morderstwa (zatrucia były surowiej karane⁴⁵). Wymierzanie dotkliwych kar oraz ich publiczny charakter służyły utrzymaniu ówczesnego porządku społecznego. Z czasem jednak kara zaczęła być pojmowana jako metoda prewencyjna, której celem było nie tylko stworzenie lepszego społeczeństwa poprzez eliminowanie przestępstw, ale także resocjalizacja samych przestępców (o ile nie wykonano kary śmierci). Była więc wymierzana w określonym celu, a nie w odwecie⁴⁶. Surowa kara miała zrekompensować szkodę i uchronić ofiary od cierpienia, zaś publiczne wymierzanie kary pełniło funkcję wychowawczą. W 1790 r. siogunat utworzył w Edo specjalny ośrodek *hitoshiyoroba*, którego celem była rehabilitacja osób bezdomnych i włóczęgów, którzy odbyli wyroki. Uczono ich takich umiejętności, jak ciesielstwo, montowanie i lakierowanie.

Konfucjanizm⁴⁷ spowodował, że odpowiedzialność karna była warunkowana hierarchią, na przykład pozycją społeczną sprawcy i ofiary. W relacjach rodzinnych kary także zależały od tego, kogo dotyczyły (np. żonę za niewierność karano śmiercią, a męża nie karano wcale). W okresie Edo wartości konfucjańskie i etyka konfucjańska zostały zinstytucjonalizowane na wszystkich poziomach życia społecznego i politycznego⁴⁸. W wymiarze społecznym system karny odzwierciedlał zależności i kontynuował odpowiednie podstawowe relacje społeczne. Z jednej strony ustalał właściwy porządek i subordynację społeczną, np. służby wobec panów czy żon wobec mężów, a z drugiej uświadamiał także, że każdy podlega siogunowi. Kara śmierci, wymierzana często za stosunkowo lekkie przestępstwa, była krytykowana w pewnych kręgach buddyjskich. Wzmianki o tym znajdujemy w kronikach *Hōgen monogatari*, gdzie przywoływano przykład rebelii z powodu kary śmierci⁴⁹. Władza zdawała sobie sprawę z potrzeby wprowadzenia pewnych złagodzeń w systemie

⁴⁴ S. Matsura, *Kasshiyawa zokuben* (1832) [w:] *Kokussho kankōkai*, t. 3, [s.n.], Tokyo 1911, s. 269–270.

⁴⁵ D.V. Botsman, *Punishment and power...*, s. 29.

⁴⁶ N. Hiramatsu, *Edo no tsumi to batsu*, Heibonsha Library, Tokyo 2010, s. 190–191.

⁴⁷ Konfucjanizm (jap. *jūkyō* 儒教) jest systemem filozoficzno-religijnym zapoczątkowanym w V w. p.n.e. w Chinach przez Konfucjusza. Odnosi się do społeczeństwa oraz społecznej odpowiedzialności człowieka. Konfucjanizm stanowi kod etyczny wiodący do zbudowania idealnego społeczeństwa pod warunkiem wypełniania obowiązków wynikających z hierarchii społecznej oraz przestrzegania tradycji, czystości, ładu i porządku.

⁴⁸ R.J. Davies, *Japanese culture, The religious and philosophical foundations*, Tuttle, Tokyo 2016, s. 105.

⁴⁹ R.W. Wilson, *Hōgen monogatari. Tale of the disorder in hōgen*, Cornell Univ East Asia Program, New York 2010, s. 68–69.

punitywnym. W związku z tym w punktach kontrolnych (*sekisho*) na głównych szlakach krajowych takich jak Tōkaidō nie przestrzegano sztywno surowych kar za ich omińnięcie. Istniała też możliwość uniknięcia kary (*kakeiri*) przez skazanych, chroniących się na terenie buddyjskiej świątyni (na przykład świątyni, do której przynależała cała rodzina)⁵⁰.

Ramy scentralizowanego prawa feudalnego nie pasowały jednak do nowoczesnego państwa utrzymującego relacje międzynarodowe, jakim Japonia miała się stać w okresie Meiji. System obowiązujących kar w czasach siogunatu Tokugawa został zniesiony wraz z ogłoszeniem restauracji rządów cesarza Meiji w 1868 r. Ustanowiono tymczasowe regulacje (*kairi keiritsu*), które wprowadziły abolicję kary spalenia żywcem (ukrzyżowanie zostało ograniczone do wyjątkowych wypadków), kary fizyczne zamieniono na pozbawienie wolności (*tokei*)⁵¹ oraz odchodzono od kary banicji, co do tej pory oznaczało zesłanie na Hokkaido. Kary śmierci mogły być wymierzane tylko przez sąd cesarski. „Stary kodeks karny” (*Kyū keihō*) z roku 1880, który wzorował się na kodeksie francuskim (napoleońskim), wprowadził po raz pierwszy zasadę równości wobec prawa, indywidualnego charakteru winy oraz zasadę, że „nie ma przestępstwa, nie ma kary bez ustawy” (*nullum crimen, nulla poena sine lege*)⁵². Około roku 1895 zostały w Japonii ustanowione zarówno wzorowany na zachodnim (głównie francuskim i niemieckim) kodeks karny, jak i system sądowniczy oraz sieć więzień, co rozpoczęło tym samym nową erę w systemie wymierzania kar. W Konstytucji Meiji (Meiji Kenpō) proklamowanej w 1889 r., na którą duży wpływ miała konstytucja pruska, uznano po raz pierwszy prawa japońskich „poddanych” chronionych przez prawo⁵³. Nowy kodeks karny (Keihō) oparty na prawie niemieckim został przyjęty w 1907 r.⁵⁴ Kodeks ten został znowelizowany dopiero po drugiej wojnie światowej (m.in. zdepenalizowano cudzołóstwo, za które dotychczas były karane kobiety). Kodeks cywilny (Minpō) został uchwalony w 1896 r.⁵⁵ Chociaż w 2004 r. wprowadzono częściowe zmiany w systemie poręczyeli (*boshōnin*) wraz z unowocześnieniem języka kodeksu cywilnego, treść prawa zobowiązań, zebranego głównie w Księdze III, pozostała niezmieniona. Nowelizacja kodeksu nastąpiła dopiero w 2022 r.

Panuje przekonanie, że unowocześnienie Japonii w XIX w. nastąpiło na skutek przeszczepienia reguł życia zachodniej cywilizacji, w tym prawa, jednak Japonia

⁵⁰ D.V. Botsman, *Punishment and power...*, s. 46–47.

⁵¹ *Ibidem*, s. 146–148. W tym celu zbudowano więzienia, a także reformowano te już działające, aby poprawić w nich warunki (np. więzienie Kodenmachō), szczególnie pod względem sanitarnym, braku należytej opieki medycznej i przeludnienia.

⁵² N. Williams, *The right to life in Japan*, Routledge, Oxfordshire 1997, s. 8.

⁵³ *Ibidem*, s. 9–12.

⁵⁴ Penal Code (Act No. 45 of 1907).

⁵⁵ Civil Code (民法) (Act No. 89 of 27 April 1896, 明治二十九年四月二十七日法律第八十九号), <https://www.moj.go.jp/content/000056024.pdf> (dostęp: 3.03.2024).

nie skopiowała biernie wzorca zachodniego, ale zharmonizowała go z kulturą tradycyjną, tworząc model hybrydowy⁵⁶. Później zresztą, w wieku XX – po wojnie sino-japońskiej (1894–1895), Japonia odrzuciła wzorce zachodnie, wchodząc na drogę nacjonalizmu i militarystyki, co zakończyło się klęską po drugiej wojnie światowej. W okresie Meiji ukształtował się nowoczesny system prawny, który wynikał zarówno z tradycji, jak i inspiracji praktyką europejską⁵⁷. Zatem ewolucja była pobudzana czynnikami zewnętrznymi, ale w dużej mierze odzwierciedlała także japońską kulturę. Dlatego, w zetknięciu z tradycją, proces transformacji w kierunku nowoczesnej legislacji prawnej napotykał trudności. Charakterystyczną cechą procesu opartego na wzorach zachodnich w kulturze azjatyckiej jest na przykład postępowanie polubowne⁵⁸. Podobnie było z prawami człowieka. Prawa jednostki *kenri* nie były uznawane w okresie siogunatu. Tendencja do postępowania polubownego sięgająca tradycją do okresu Tokugawa ograniczała prawa jednostki do dochodzenia swoich praw⁵⁹. Były one nieznanne i nieprzystające do tradycyjnych norm oraz metod dochodzenia praw, np. mediacji. Japończycy byli też mniej asertywni w używaniu tych praw w okresie modernizacji, skłaniając się bardziej ku zbalansowaniu kwestii dochodzenia praw z poczuciem odpowiedzialności. Na początku okresu Meiji ogromna większość Japończyków nadal była nieświadoma właściwego znaczenia praw jednostki, ponieważ w filozofii konfucjańskiej nie istniało żadne, nawet w najmniejszym stopniu mu równoważne pojęcie⁶⁰. Stąd też proces „westernizacji” przebiegał głównie na polach gospodarczym i handlowym, co doprowadziło do rozwoju ekonomicznego, natomiast prawa człowieka potraktowano bardzo powierzchownie⁶¹.

Wpływy zagraniczne na kształtowanie się prawa w Japonii utrzymywały się także podczas alianckiej okupacji po drugiej wojnie światowej. Wprowadzone zmiany prawne, jak i nowa konstytucja z 1947 r. pochodziły ze Stanów Zjednoczonych. Trzeba podkreślić, że wprowadzone w Japonii zasady demokracji, takie jak równość, pacyfizm i poszanowanie praw jednostki (wolność, równość, prawo do życia), były sprzeczne z tradycją japońską⁶². Można jednak założyć, że pewne ideały, jak poczucie szacunku dla życia i godności innych osób istniały, aczkolwiek inne były

⁵⁶ T. Suzuki, T. Karaś, *Pravo japońskie*, Liber, Warszawa 2008, s. 10.

⁵⁷ D.V. Botsman, *Punishment and power...*, s. 222–223.

⁵⁸ *Ibidem*, s. 21.

⁵⁹ E.A. Feldman, *The ritual of rights in Japan*, Cambridge University Press, New York 2000, s. 35.

⁶⁰ *Ibidem*, s. 2–5.

⁶¹ T. Suzuki, T. Karaś, *Pravo japońskie*, s. 17.

⁶² J. Hendry, *Japończycy...*, s. 299.

metody i koncepcje (np. harmonia, hierarchia społeczna, *uchi i soto*⁶³ czy *bonne i tatemae*⁶⁴), jakimi kierowano się w relacjach społecznych⁶⁵.

Obecnie, mimo odbywających się czasem protestów społecznych itp., nadal preferowaną formą układania stosunków w społeczeństwie jest konfucjański ideał utrzymywania harmonii (*wa*). Japończycy są mniej skłonni do dochodzenia swoich praw na drodze sądowej, przykładowo z powodu konfliktów z sąsiadami niż np. Amerykanie⁶⁶. Wynika to zapewne z nieznamości skomplikowanego systemu prawnego oraz faktu istnienia w Japonii społeczeństwa opartego na grupowej współpracy. W życiu codziennym unika się zatem korzystania z pomocy adwokatów (*bengoshi*), na rzecz np. skrybów sądowych (*shibō-shoshi*) czy certyfikowanych prawników z zakresu procedur administracyjnych (*gyōsei-shoshi*)⁶⁷. W przeciwieństwie do krajów zachodnich, w Japonii istnieją różnorodni prawnicy i osoby niebędące prawnikami, które wykonują różne funkcje w procesie prawnym. Trzeba pamiętać, że bardziej skomplikowane aspekty, np. transplantacja organów, zanieczyszczanie środowiska, terroryzm i cyberterroryzm, masowe zabójstwa itp., wymagają na bieżąco określenia praw i wbrew powszechnie panującej na Zachodzie opinii kwestia dochodzenia praw jednostki zwłaszcza w stosunku do tych nowych zjawisk ma obecnie większe znaczenie dla Japończyków⁶⁸. Prawa człowieka, w tym prawo do życia (*seimei*), są zagwarantowane w art. 13 Konstytucji Japonii z dnia 3 listopada 1946 r.⁶⁹ Jednak nazwiska podejrzanych (*yōgisha*) podaje się do wiadomości publicznej, z wyjątkiem przypadków małoletnich lub ciężkich przestępstw. Za ciężkie przestępstwa (*jūyo hanzaū*) uważa się morderstwo, rabunek, podpalenie, napaść na tle seksualnym oraz porwanie i handel ludźmi. Z kolei w wielu innych krajach, np. w Polsce, nie wolno publikować w prasie wizerunku i innych danych osobowych osób, przeciwko którym toczy się postępowanie przygotowawcze lub sądowe⁷⁰.

⁶³ *Uchi* (jap. wewnątrz), *soto* (jap. zewnątrz) – w społeczeństwie japońskim rozróżnia się „wewnątrz”, czyli „grupę wewnętrzną”, np. domowników czy rodzinę, pracowników danej firmy, od „zewnątrz”, czyli „grupy zewnętrznej” – rozumianej jako cały świat zewnętrzny. Praktycznym przykładem stosowania konceptu *uchi-soto* jest honoryfikatywny język japoński, a także zdejmowanie obuwia w sieni domu, aby nie wprowadzić do wnętrza „brudnego” świata zewnętrznego.

⁶⁴ *Honne* (jap. prawdziwe uczucia) – termin odnoszący się do prawdziwych uczuć i pragnień danej osoby. *Tatemae* (jap. fasada) – odnosi się do zachowania i opinii, które dana osoba prezentuje publicznie.

⁶⁵ J. Hendry, *Japończycy...*, s. 71–90, 299.

⁶⁶ E.A. Feldman, *The ritual of rights...*, s. 143.

⁶⁷ *Lawyers in Japan*, https://global.vbest.jp/en/corporate/doing_business_japan/lawyers_in_japan/ (dostęp: 5.03.2024).

⁶⁸ E.A. Feldman, *The ritual of rights...*, s. 162–164.

⁶⁹ J. Hendry, *Japończycy...*, s. 1; Konstytucja Japonii z 3 listopada 1946 (tłum. Teruji Suzuki), <https://www.pl.emb-japan.go.jp/relations/konstytucja.htm> (dostęp: 29.02.2024).

⁷⁰ Zob. art. 13 ust. 2 ustawy z dnia 26 stycznia 1984 r. Prawo prasowe (tekst jedn.: Dz. U. z 2018 r., poz. 1914).

W odniesieniu do odpowiedzialności karnej od 1896 r. wiek osiągnięcia dorosłości w Japonii ustalono ustawowo na 20 lat. Jednakże japoński kodeks cywilny (*Mimpō*) został zmieniony i wszedł w życie w kwietniu 2022 r., obniżając ten wiek do 18 lat w określonych sytuacjach, np. w wypadku odpowiedzialności karnej, głosowania, wynajmu mieszkania czy posiadania paszportu⁷¹. Wiek odpowiedzialności karnej na poziomie sądów rodzinnych, w odniesieniu do lżejszych wykroczeń, pozostał na poziomie 14 lat. Zgodnie z tymi zmianami osoby w wieku 18 i 19 lat są uznawane za „określonych nieletnich”, a ich prawdziwe nazwiska mogą być ujawnione w raportach, nawet jeżeli postawiono im zarzuty popełnienia ciężkiego przestępstwa⁷².

Przestępstwa i kary w czasach współczesnych

W okresie Tokugawa wymierzanie kary odbywało się w sposób brutalny, stosowano tortury, ale nie stanowiło to formy odwetu, lecz część wyrafinowanego systemu mającego na celu utrzymanie porządku. Mimo brutalności nie było ówczesnie krytykowane⁷³. Modernizacja Japonii, obejmująca także prawodawstwo, przebiegała w czterech stadiach rozwoju – od Meiji do wybuchu drugiej wojny światowej; okupacji i okresu do 1955 r.; lat 1955–1990, oraz po roku 1990⁷⁴. W okresie Meiji zarzucono przede wszystkim tortury, które już nie pasowały do „świata cywilizowanego”, chociaż na Zachodzie, zwłaszcza w koloniach, wymiar sprawiedliwości był również brutalny.

W latach 80. i 90. XIX w. powstały nowoczesne jak na owe czasy więzienia, których celem było reformowanie przestępców. Ludzie ci żyli i pracowali w trudnych warunkach poddani różnym formom tortur. Wielu więźniów transportowano na Hokkaido, gdzie podlegając surowej dyscyplinie i inwigilacji, ciężko pracowali przy tworzeniu podstawowej infrastruktury. Jednym z takich więzień było Abashiri Kangoku, zwane później Abashiri Keimusho (fot.1, 2), w 1983 r. przekształcone w muzeum.

W czasach powojennych i współczesnych komentatorzy zachodni często postrzegają instytucje prawa karnego w Japonii jako nieistotne, ponieważ społeczeństwo jest zwyczajowo postrzegane jako zdyscyplinowane, karne, bezkonfliktowe i kierujące się konfucjańskim ideałem harmonii społecznej. Chin Kim, Craig M. Lawson i inni podnoszą kulturę charakterystykę odnoszącą się do „delikatnej estetyki japońskiego umysłu”, co powoduje, że praktyka sporów sądowych wydaje

⁷¹ *Legal Age in Japan. Adulthood at 18 and 20 Years Old*, <https://www.kanpai-japan.com/japan-lifestyle/legal-age-adulthood> (dostęp: 25.02.2024).

⁷² *Sources: Naming juvenile suspects acceptable in heinous cases*, „The Asahi Shimbun”, 20.01.2022, <https://www.asahi.com/ajw/articles/14526204> (dostęp: 3.03.2024).

⁷³ D.V. Botsman, *Punishment and power...*, s. 201–202.

⁷⁴ T. Suzuki, T. Karaś, *Pravo japońskie*, s. 23.

Fot. 1 Abashiri Kangoku, Hokkaido, obecnie muzeum – wejście (fot. L. Czernichowska-Kramarz)

Fot. 2. Abashiri Prison Museum – wejście umożliwiające obserwację więźniów (fot. L. Czernichowska-Kramarz)

się bezzasadna dla tamtejszego opierającego się na konsensusie społeczeństwa⁷⁵. Jednak zwracają też uwagę, że obecnie krajobraz sporów prawnych w Japonii wcale tak bardzo nie różni się od zachodniego i że uwalniając się z ograniczenia różnic kulturowych, takich jak hierarchia czy zaprzeczenie indywidualnie zdefiniowanemu interesowi własnemu, można zaobserwować skomplikowane relacje społeczne oraz to, jak przepisy prawne wpływają na konflikty społeczne i zmiany. Przykładem mogą być przypadki zanieczyszczeń środowiska czy dyskryminacji społecznej kobiet⁷⁶. Zatem czynniki te trzeba traktować nie jako spływające, ale pogłębiające spojrzenie na Japonię.

Obowiązujące w Japonii prawo karne *Keibō* pochodzące z 1907 r. jest wzorowane na prawie niemieckim⁷⁷. Kodeks karny (Akt nr 45) składa się z dwóch ksiąg: ogólnej – I. Postanowienia Ogólne oraz szczegółowej – II. Przepisy. W skład Księgi I wchodziły: I. Zakres stosowania (m.in. w odniesieniu do przestępstw popełnionych w Japonii, jak i za granicą), II. Kary (do głównych kar zalicza się: karę śmierci, karę pozbawienia wolności z pracą, karę pozbawienia wolności bez pracy, grzywnę, areszt za wykroczenie i drobną grzywnę, z konfiskatą jako karą dodatkową), III. Wymierzanie kar terminowych, IV. Zawieszenie wykonania wyroku, V. Zwolnienie warunkowe, VI. Przedawnienie i wygaśnięcie kary, VII. Czyny bezkarne oraz złagodzenie lub darowanie kary, VIII. Usiłowanie, IX. Skonsolidowane kary, X. Recydywa penitencjarna, XI. Współsprawstwo, XII. Obniżenie kary w świetle okoliczności łagodzących, XIII. Zasady zaostrożania i zmniejszania.

Księga II obejmuje rozdziały: I. Wykreślony⁷⁸, II. Przepisy dotyczące wojny domowej, III. Przepisy dotyczące wojny, IV. Przepisy dotyczące stosunków międzynarodowych, V. Przepisy przeciwko władzy, VI. Przepisy przeciwko ucieczki, VII. Ukrywanie przestępców i zatajanie dowodów, VIII. Zamieszki, IX. Podpalenia i pożary spowodowane zaniedbaniem (np. za podpalenie zamieszkałego budynku – co najmniej 5 lat więzienia⁷⁹), X. Przepisy związane z powodzią i gospodarką wodną, XI. Przepisy w ruchu ulicznym, XII. Wtargnięcie na cudzy teren, XIII. Naruszenie tajemnicy (np. za otwarcie listu – mniej niż rok więzienia lub kara do 200 tys. jenów⁸⁰), XIV. Palenie opium (np. za posiadanie lub palenie opium – co najmniej 6 lat więzienia⁸¹), XV. Zanieczyszczenie wody, XVI. Falszowanie pieniędzy (np. za sfalszowanie banknotów – kara dożywocia lub nie mniej niż

⁷⁵ C. Kim, C.M. Lawson, *The law of the subtle mind: the traditional Japanese conception of law*, „International and Comparative Law Quarterly” 1979, vol. 28, s. 491.

⁷⁶ F.K. Upham, *Law and social change in postwar Japan*, Harvard University Press, Harvard–London 1987, s. 2–4.

⁷⁷ Penal Code (Act No. 45 of 1907).

⁷⁸ *Ibidem*, s. 18.

⁷⁹ *Ibidem*, s. 23.

⁸⁰ *Ibidem*, s. 28.

⁸¹ *Ibidem*.

3 lata więzienia⁸²), XVII. Falszowanie dokumentów, XVIII. Falszowanie papierów wartościowych, XVIII–II. Falszowanie kart płatniczych, XIX. Falszowanie pieczęci, XX. Krzywoprzysięstwo, XXI. Falszywe oskarżenie, XXII. Obsceniczność, gwałt i bigamia, XXIII. Hazard, XXIV. Miejsca kultu i cmentarze, XXV. Przekupstwo, XXVI. Zabójstwo (kara śmierci lub dożywocie lub kara więzienia co najmniej 5 lat⁸³), XXVII. Uszkodzenie ciała, XXVIII. Nieumyślne uszkodzenie ciała, XXIX. Przepęstwa aborcji⁸⁴, XXX. Porzucenie, XXXI. Pozbawienie wolności, XXXII. Zastraszanie, XXXIII. Porwanie, XXXIV. Przepęstwo przeciwko czci, XXXV. Przepęstwa przeciwko zaufaniu i biznesowi, XXXVI. Kradzież i rozbój, XXXVII. Oszustwo i szantaż, XXXVIII. Przywłaszczenie, XXXIX. Przepęstwa związane z kradzieżą mienia, XL. Zniszczenie lub ukrywanie dokumentów.

Z powyższego można wywnioskować, że japoński kodeks karny obejmuje szerokie spektrum czynów, a sędziowie mają dużą swobodę w wymierzaniu kary. Przykładowo za zabójstwo można zasądzić zarówno karę 5 lat pozbawienia wolności lub wyższą, jak i nawet karę śmierci. Policja odpowiedzialna za zbieranie dowodów często wymuszała „spowiedź” podejrzanego (*yōgisha*), gdyż japoński ustawodawca zezwala zwyczajowo prokuratorom na używanie podczas rozprawy sfabrykowanych zeznań, a nawet opieranie się na pogłoskach. Tradycyjnie „spowiedź” oskarżonego i w jej efekcie przyznanie się do winy miało większą wagę niż dowody i świadectwa. David Johnson zauważa, że istota i charakter japońskiego postępowania karnego nie leży w samym procesie, ale w etapie dochodzeniowym oraz w dominującej w nim roli policji i prokuratorów⁸⁵. Odpowiedzialność karna rozpoczyna się tutaj w chwili osiągnięcia pełnoletności, a osoby poniżej 14. lat nie ponoszą jej wcale. Sprawcy nieletni stają przed sądami rodzinnymi, które także rozpatrują spory domowe, takie jak porwania dzieci przez dawnych współmałżonków, co zwłaszcza zdarza się w wypadku małżeństw Japończyków z cudzoziemcami, a także sprawy rozwodowe i spadkowe⁸⁶. Przykładowo w Polsce odpowiedzialność karną ponosi się po ukończeniu 17. lat, ale są od tego wyjątki. To, że oficjalne statystyki nie uwzględniają przypadków, w których sprawcami są osoby poniżej 20. roku

⁸² *Ibidem*, s. 30.

⁸³ *Ibidem*, s. 42.

⁸⁴ *Ibidem*, s. 45. W art. 212 Rozdziału XXIX jest napisane, że „Jeżeli kobieta w ciąży sama spowoduje poronienie za pomocą leków lub w inny sposób, nakłada się karę pozbawienia wolności z możliwością wykonywania pracy na okres nie dłuższy niż 1 rok”. Ustawodawca w rozdziale XXIX kodeksu karnego uznaje aborcję za prawnie nielegalną, jednak wyjątki od tej ustawy są na tyle szerokie, że aborcja jest szeroko akceptowana i praktykowana (np. jest dozwolona do 22 tygodnia ciąży).

⁸⁵ D.T Johnson, *The Japanese way of justice: prosecuting crime in Japan*, Oxford University Press, Oxford 2002, s. 39–40.

⁸⁶ 日本弁護士連合会: The Japanese Judicial System, https://www.nichibenren.or.jp/en/about/judicial_system/judicial_system.html#:~:text=1.2.,Family%20Courts,cases%2C%20and%20other%20similar%20cases (dostęp: 25.02.2024).

życia (obecnie 18. roku), zaniża statystykę w Japonii w porównaniu z innymi krajami. Według danych statystycznych w 2022 r. popełniono w Japonii 853 morderstwa⁸⁷, z czego 268 przypadków w Kantō⁸⁸. Dla porównania w Polsce w 2022 r. odnotowano 507 morderstw⁸⁹. Biorąc pod uwagę liczbę ludności, Polska może być w przybliżeniu porównywalna z rejonem Kantō, które liczy około 40 mln ludności. Dostrzegamy więc, że mimo tendencji spadkowej liczba zabójstw jest w Polsce prawie dwukrotnie większa niż w Japonii. Jednak do japońskiej statystyki nie wliczają się przestępstwa młodocianych, a niektórych czynów nie uważa się za przestępstwa. Przestępstwa, o których często słyzy się w Japonii w środkach masowego przekazu, to morderstwa, asystowane samobójstwa, ataki nożowników, napady, przekupstwo i posiadanie narkotyków. Zdarzają się wypadki zaniedbania i pobicia dzieci, w tym ze skutkiem śmiertelnym.

Najwyższą karą jest kara śmierci, która jest wymierzana za zabójstwa. Japonia nie dokonała zmiany systemu po wojnie, tak jak inne kraje, i nie zniesiono tej kary, m.in. dlatego że Amerykanie byli zainteresowani skazaniem na śmierć zbrodniarzy wojennych podczas procesu w Tokio (w 1948 r. 7 osób otrzymało wyroki śmierci). Jednym z najgłośniejszych wyroków śmierci, niekwestionowanych przez większość Japończyków, było skazanie członków kultu Aum Shinrinkyo za morderstwo rodziny prawnika w 1989 r. (zginęły 3 osoby), atak gazem w Matsumoto w 1994 r. (zginęło 8 osób oraz ponad 500 zostało rannych) oraz atak terrorystyczny gazem sarin na stację metra w Tokio w 1995 r. (zginęło 12 osób i ponad 5500 zostało rannych). W 2018 r. została wykonana kara śmierci na guru sekty Shōko Asaharze oraz na dwunastu wyznawcach kultu. Warto wskazać, że fanatyzm jest istotnym czynnikiem przestępstw w Japonii. Zamach na premiera Shinzō Abe z 2022 r. dokonany przez Tetsuyę Yamagami był także pośrednio spowodowany fanatyzmem jego matki, która oddała cały swój majątek kontrowersyjnemu Kościołowi Zjednoczeniowemu⁹⁰. Fanatyzm w obu przypadkach został oceniony surowo przez

⁸⁷ Number of homicide cases recorded by the police in Japan from 2014 to 2023, <https://www.statista.com/statistics/1039166/japan-number-of-murders/> (dostęp: 28.02.2024).

⁸⁸ Number of homicide cases recorded by the police in Japan in 2023, by region, <https://www.statista.com/statistics/1037037/japan-number-of-murders-by-region/> (dostęp: 28.02.2024).

⁸⁹ G. Zawadka, *Duży spadek liczby zabójstw w Polsce. Jaki jest tego powód?*, „Rzeczpospolita”, 25.01.2023, <https://www.rp.pl/przestepczosc/art37835261-duzy-spadek-liczby-zabojstw-w-polsce-jaki-jest-tego-powod> (dostęp: 28.02.2024).

⁹⁰ Ruch pod Wezwaniem Ducha Świętego dla Zjednoczenia Chrześcijaństwa Światowego, znany pod nazwą Kościół Zjednoczeniowy – wywodzący się z chrześcijaństwa, nowy kontrowersyjny ruch religijny założony w 1954 r. w Seulu przez Sun Myung Moona. Obecnie aktywny w wielu krajach, w tym także w Japonii (gdzie zmienił nazwę po skandalu związanym z zabójstwem premiera Abe) i w Polsce. Kontrowersje wiążą się m.in. z wywieraniem presji na członków, doprowadzaniem ich do ruiny finansowej, rozdzielaniem rodzin, nielegalną adopcją dzieci oraz wywieraniem wpływów politycznych.

opinię publiczną. Jednak, jak zauważa Johnson⁹¹, nawet taki przypadek jak Aum Shinrinkyo mógł wzbudzić pewne wątpliwości co do przeprowadzonego śledztwa oraz zasądzonej kary. Kara śmierci jest w Japonii uznawana przez prawo za jedną z dopuszczalnych form wymierzenia sprawiedliwości. Do niedawna jej wykonanie odbywało się w tajemnicy, więc społeczeństwo nie zdawało sobie sprawy z realiów. Tajemnicą pozostaje termin egzekucji. Skazani czekają na jej wykonanie zazwyczaj przez wiele lat. Rekordzistą był Iwao Hakamada, który za przestępstwo popełnione w 1968 r. spędził 48 lat w więzieniu, z czego 46 w celi śmierci. W 2014 r. został wypuszczony, po czym w 2018 r. Sąd Najwyższy w Tokio uchylił to orzeczenie. Prokuratura wystąpiła do Sądu Najwyższego o odrzucenie jego apelacji. W 2023 r. na mocy orzeczenia Sądu Najwyższego w Tokio zarządzono ponowne rozpatrzenie sprawy Hamady. Dostrzegamy więc, że w zasadzie nie uznaje się pomyłek w procedowaniu wyroków i z powodu braku apelacji nie wykrywa się ich wiele. W dużej mierze jest to spowodowane obecnością w Japonii tzw. „kultury zaprzeczania” (*hitei no bunka*), która utrudnia politykom, prokuratorom i sędziom przyznanie się do swoich błędów. Nie ma na temat niesłusznych wyroków dokładnych informacji. Podaje się, że w latach 2000. było 16 takich przypadków⁹². Kara śmierci jest wymierzana w Japonii stosunkowo często, ponieważ skład ławniczy może ją przegłosować nawet jednym głosem⁹³. Niekiedy pojawiają się głosy za jej zniesieniem, ale nie toczy się na ten temat poważna „dyskusja publiczna” (*giron*), dzięki której mogłoby dojść do przełomu. Poparcie społeczne dla kary śmierci jest w Japonii zakorzenione w sentymentach związanych z zemstą i pokutą⁹⁴. Perspektywę zmian w przyszłości dają dwie nowe formy udziału obywateli w procesie karnym – obecność ławników po reformie z 2009 r. oraz system udziału ofiar. Jednak tak długo, jak kara ta istnieje w USA i nie ma silnych nacisków wewnętrznych, liderzy japońscy także nie odczuwają silnej presji na jej abolicję. W 2023 r. po raz pierwszy od trzech lat Japonia nie przeprowadziła żadnej egzekucji. Ostatnia egzekucja odbyła się w 2022 r., kiedy powieszono Tomohiro Kato, który został skazany za zamordowanie siedmiu przypadkowych osób poprzez rozjechanie ich lub zadźganie nożem podczas ataku w dzielnicy Akihabara w Tokio w 2008 r. Obecnie w Japonii w celach śmierci na wykonanie kary oczekuje 106 osób⁹⁵.

Kara śmierci służy w Japonii przede wszystkim zadośćuczynieniu dla ofiar przestępstw i ich rodzin. Służą temu również przeprosiny (*shazai*). Prawo japońskie,

⁹¹ D.T. Johnson, *The culture of capital punishment in Japan*, Palgrave Macmillan, Cham, Switzerland 2002, s. 7.

⁹² *Ibidem*, s. 67–68.

⁹³ *Ibidem*, s. 17.

⁹⁴ M. Kita, D.T. Johnson, *Framing capital punishment in Japan: avoidance, ambivalence, and atonement*, „Asian Journal of Criminology” 2014, vol. 9, no. 3, s. 221–240.

⁹⁵ *No executions in Japan in 2023; last one was for Akihabara killer*, „The Asahi Shimbun”, 29.12.2023, <https://www.asahi.com/ajw/articles/15098764> (dostęp: 29.02.2024).

jak i prawo innych krajów są w zasadzie podobne, ponieważ przeprosiny nie są uznawane za podstawę odpowiedzialności prawnej. Tło istoty przeprosin wywodzi się raczej z kultury społecznej. Przeprosiny niekiedy nie łączą się z rekompensatą materialną, ponieważ Japończycy wychodzą z założenia, że posiadając „dłużnika”, uzyskują uprzywilejowaną pozycję. Rekompensata wiąże się także z kwestią adaptacji w społeczeństwie osób po odbyciu wyroków. W procesie wymierzania kary nadal obok przeprosin istotne są postanowienie poprawy (*hansai*) i zadośćuczynienie (*tsugunai*). Wymiar sprawiedliwości ma na celu umożliwienie przestępcom wzięcia odpowiedzialności za swoje czyny poprzez podjęcie działań odszkodowawczych, wykraczających poza ramy zwykłych słownych przeprosin. Jednakże wielu przestępców chce zapomnieć o swoich przeszłych czynach, dlatego w Japonii środki mające na celu zniechęcenie do ponownego popełnienia przestępstwa kładą jednak nacisk na ponowne przystosowanie się do społeczeństwa, a nie na zadośćuczynienie za przeszłe przestępstwa⁹⁶.

Podsumowanie

Japonia jest stereotypowo postrzegana jako kraj bezpieczny. To prawda, że liczba przestępstw spada, ale zdarzają się zarówno wyrafinowane zbrodnie, przestępstwa bardzo nagłośnione i szeroko komentowane w mediach masowych, jak i te mniej znane lub wręcz ukrywane. Na samo pojmowanie przestępstwa i kary wpływ mają czynniki społeczne, kulturowe i religijne.

W przeszłości, w okresie Edo, gdy społeczeństwo znajdowało się pod kontrolą, prawo nie było takie samo dla wszystkich, a surowe kary miały na celu utrzymanie porządku i wykształcenie moralności. Z czasem prawodawstwo zaczęło służyć zapobieganiu złu i resocjalizacji. W czasach późniejszych i współczesnych prawo japońskie było w dużej mierze wzorowane na zachodnim, ale z uwzględnieniem rodzimych tradycji. Pewne jego aspekty, takie jak niechęć do odwoływania się do sądów na rzecz mediacji, okazały się nawet korzystne w praktyce, czego efektem jest stosunkowo mniejsza liczba spraw sądowych w porównaniu z krajami zachodnimi.

Równocześnie jednak wzrosła świadomość praw jednostki, o czym świadczą pozwy sądowe dotyczące zanieczyszczenia środowiska, ustanowienie w Japonii od 1986 r. prawa o równych szansach zatrudnienia oraz wysiłki na rzecz wprowadzenia nowych przepisów, np. dotyczących związków partnerskich, zmiany płci itp. Specyfiką Japonii jest powszechna akceptacja kary śmierci i niechęć do ponownego otwierania spraw w celu przyznania się do błędu. Z kolei przeprosiny są ważnym aktem społecznym, który jest także brany pod uwagę w postępowaniu sądowym. Ewolucja zbrodni i kary w Japonii wykazuje silne wpływy społeczne wynikające

⁹⁶ *Crime and justice...*, s. 165.

z tradycji i pobudzone przez czynniki zewnętrzne (prawodawstwo zagraniczne i chęć utrzymywania stosunków międzynarodowych), a także wpływ różnorodnych zjawisk społecznych, w dużym stopniu stymulowanych przez telewizję, film i środki masowego przekazu.

Literatura

- Benedict R., *Chryzantema i miecz. Wzory kultury japońskiej*, przeł. i przedm. opatrzyła E. Klekot, PIW, Warszawa 1999.
- Botsman D.V., *Punishment and power in the making of modern Japan*, Princeton University Press, Princeton 2005.
- Bui L., Farrington D.P., *Crime in Japan – a psychological perspective*, Palgrave Macmillan, Cham, Switzerland 2019.
- Cooper M. (ed.), *They came to Japan: an anthology of European reports on Japan 1543–1640*, University of California Press, Berkeley 1965.
- Davies R.J., *Japanese culture, The religious and philosophical foundations*, Tuttle, Tokyo 2016.
- Dostojewski F., *Zbrodnia i kara*, tłum. Cz. Jastrzębiec-Kozłowski, Świat Książki, Warszawa 2024.
- Feldman E.A., *The ritual of rights in Japan*, Cambridge University Press, New York 2000.
- Fukushima M., Sharp S.F., Kobayashi E., *Bond to society, collectivism, and conformity: a comparative study of Japanese and American college students*, „Deviant Behavior” 2009, vol. 30, issue 5, s. 434–466.
- Guide to the Family Court of Japan, https://www.courts.go.jp/english/vc-files/courts-en/Material/Guide_to_the_Family_Court_of_Japan_revised_edition_2022.pdf (25.02.2024).
- Hendry J., *Japończycy, kultura i społeczeństwo*, tłum. T. Teszner, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013.
- Hiramatsu N., *Edo no tsumi to batsu*, Heibonsha Library, Tokyo 2010.
- Japanese Government Paper Shows 7.5% Crime Decrease in 2021*, <https://www.nippon.com/en/japan-data/h01539/> (dostęp: 22.08.2024).
- Johnson D.T., *The culture of capital punishment in Japan*, Palgrave Macmillan, Cham, Switzerland, 2002.
- Johnson D.T., *The Japanese way of justice: prosecuting crime in Japan*, Oxford University Press, Oxford 2002.
- Kaempher E., *Kaempher's Japan: Tokugawa culture observed*, University of Hawai'i Press, Honolulu 1999.
- Kim C., Lawson C.M., *The law of the subtle mind: the traditional Japanese conception of law*, „International and Comparative Law Quarterly” 1979, vol. 28, s. 491–513.
- Kita M., Johnson D.T., *Framing capital punishment in Japan: avoidance, ambivalence, and atonement*, „Asian Journal of Criminology” 2014, vol. 9, no. 3, s. 221–240.
- Lawyers in Japan*, https://global.vbest.jp/en/corporate/doing_business_japan/lawyers_in_japan/ (dostęp: 5.03.2024).
- Legal Age in Japan. Adulthood at 18 and 20 Years Old*, <https://www.kanpai-japan.com/japan-life-style/legal-age-adulthood> (dostęp: 25.02.2024).
- Leonardsen D., *Crime in Japan. Paradise lost?*, Palgrave Macmillan, Basingstoke 2010.
- Liu J., Miyazawa S. (eds.), *Crime and justice in contemporary Japan*, Springer, Cham, Switzerland 2018.

- Matanle P., *Beyond lifetime employment: Re-fabricating Japan's employment Culture* [w:] *Perspectives on work, employment and society in Japan*, eds. P. Matanle, W. Lunsing, Palgrave Macmillan, Basingstoke 2006, https://eprints.whiterose.ac.uk/43587/1/MatanlePWESCJ2006_Deposit.pdf (dostęp: 1.03.2024).
- Matsura S., *Kasshiyawa* [『甲子夜話』], t. 4, Heibonsha Biblioteka Wschodnia, Tokio 1978.
- Matsura S., *Kasshiyawa zokuben* (1832) [w:] *Kokusho kankōkai*, t. 3, [s.n.], Tokio 1911, s. 269–270.
- Negishi M., *Mimibukuro* [『耳囊』], t. 8, Heibonsha Biblioteka Wschodnia, Tokio 2016.
- No executions in Japan in 2023; last one was for Akihabara killer*, „The Asahi Shimbun”, 29.12.2023, <https://www.asahi.com/ajw/articles/15098764> (dostęp: 29.02.2024).
- Number of homicide cases recorded by the police in Japan from 2014 to 2023, <https://www.statista.com/statistics/1039166/japan-number-of-murders/> (dostęp: 28.02.2024).
- Number of homicide cases recorded by the police in Japan in 2023, by region, <https://www.statista.com/statistics/1037037/japan-number-of-murders-by-region/> (dostęp: 28.02.2024).
- Sources: Naming juvenile suspects acceptable in heinous cases*, „The Asahi Shimbun”, 20.01.2022, <https://www.asahi.com/ajw/articles/14526204> (dostęp: 3.03.2024).
- Suzuki T., Karaś T., *Prawo japońskie*, Liber, Warszawa 2008.
- Upham F.K., *Law and social change in postwar Japan*, Harvard University Press, Harvard–London 1987.
- Williams N., *The right to life in Japan*, Routledge, Oxfordshire 1997.
- Wilson R.W., *Hōgen monogatari. Tale of the disorder in hōgen*, Cornell Univ East Asia Program, New York 2010.
- Zawadka G., *Duży spadek liczby zabójstw w Polsce. Jaki jest tego powód?*, „Rzeczpospolita”, 25.01.2023, <https://www.rp.pl/przestepczosc/art37835261-duzy-spadek-liczby-zabojstw-w-polsce-jaki-jest-tego-powod> (dostęp: 28.02.2024).
- Zbrodnia*, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Zbrodnia> (dostęp: 25.08.2024).

Źródła prawa

- Civil Code (民法) (Act No. 89 of 27 April 1896, 明治二十九年四月二十七日法律第八十九号), <https://www.moj.go.jp/content/000056024.pdf> (dostęp: 3.03.2024).
- Konstytucja Japonii z 3 listopada 1946 (tłum. Teruji Suzuki), <https://www.pl.emb-japan.go.jp/relations/konstytucja.htm> (dostęp: 29.02.2024).
- Penal Code (Act No. 45 of 24 April 1907), <https://www.cas.go.jp/jp/seisaku/hourei/data/PC.pdf> (dostęp: 3.03.2024).
- Ustawa z dnia 26 stycznia 1984 r. Prawo prasowe (tekst jedn.: Dz. U. z 2018 r., poz. 1914).

SUMMARY

RELIGION, TRADITION, AND SOCIAL PRESSURE: THE EVOLUTION OF THE PERCEPTION OF CRIME AND PUNISHMENT IN JAPAN

An article written by an “observer”, who, in accordance with the saying from the traditional Japanese game of *go* that “observers see more than players”, attempts to analyze the causes and methods of imposing penalties in Japan. The topic of the article is the evolution of the approach to crime and punishment from the Edo period (1603–1868) to modern times and the analysis of Japanese specificity in this field. Direct observation of contemporary Japan shows that the approach to crime and punishment is strongly influenced by tradition, religion, social pressure, and fanaticism.

In the process of imposing punishment, apology (*shazai*), resolution to make amends (*hansei*), and compensation (*tsugunai*) are still important. One can effectively atone for one’s offenses by offering a sincere and sufficiently humble apology. In addition to referring to religion, which influenced the understanding of the essence of crime and the social attitude towards crime and punishment in Japan, this article focuses on the unique social and cultural factors that most provide most insight into a society, such as the binary oppositions of individualism-collectivism and tightness-looseness, and other features of the Japanese context. Taking into account the factor of fanaticism, the article raises the issue of religious sects in the 1990s and their contemporary consequences.

To achieve a goal and save face, the Japanese have been sacrificing individuals for the common good for centuries. Penalties were applied in such a way that they always took into account family and loved ones, and responsibility was understood collectively (*rentai sekinin*). The death penalty is still in force in Japan, but errors in its application are rarely exposed. Although life is not always lost, the punishment is a disgrace because it involves loss of face and no further prospects, even though modern legislation tries to provide opportunities for reintegration into society. Tradition, religion, social pressure, and fanaticism influence today’s generation in terms of predisposition to specific crimes, methods of imposing punishment, and articulating social condemnation.

The article discusses criminogenic factors, crimes committed over the years, and the relationship between crime and punishment, including the death penalty, from a unique insider’s perspective, deepened by studies on this topic from Western and Japanese sources. On this basis, the specifics of the perception of crime and punishment in Japan are formulated.